

ОСОБЛИВОСТІ ПРОДУКТИВНОГО СПІЛКУВАННЯ ПЕДАГОГА З БАТЬКАМИ УЧНІВ

У статті розглянуто особливості спілкування педагога з батьками учнів; охарактеризовано умови, за яких це спілкування буде продуктивним.

Ключові слова: батьки, педагог, взаємодія, спілкування, діалог.

У педагогічній теорії та практиці однією з традиційних є проблема організації взаємодії школи як провідної ланки виховання підростаючого покоління та сім'ї як природного середовища первинної соціалізації дитини. Взаємодія має суспільне значення і передбачає постійне спілкування учителів і батьків, продуктивність якого багато у чому залежить від педагога, його професійних якостей та вмінь.

Аналіз наукових праць свідчить, що окремі аспекти проблеми педагогічного спілкування, зокрема визначення структури й умов формування комунікативних умінь педагога, дослідження питання педагогічної етики і такту, а також особливостей спілкування з вихованцями, неодноразово ставали предметом наукового пошуку дослідників (Є.А. Гришин, Ю.Н. Ємельянов, В.А. Кан-Калик, Г.О. Ковальов, О.М. Леонтьєв, І.В. Страхов та ін.), проте питання організації спілкування з батьками учнів на сьогодні є ще недостатньо вивченим.

У зв'язку з актуальністю і недостатньою розробленістю зазначеного питання **метою статті** є розгляд особливостей спілкування педагога з батьками учнів, обґрунтування умов, за яких це спілкування буде продуктивним.

У ході наукового пошуку встановлено, що особливістю продуктивного спілкування педагога з батьками є його характеристика як ділової співпраці, спрямованої на досягнення оптимальних цілей формування особистості дитини. Специфічні риси цього процесу полягають у тому, що спілкування у системі "педагог – батьки" передбачає взаємодію співучасників виховання, яка заснована на діалогічній формі її організації. При цьому діалог між учителем та батьками – це не тільки послідовний обмін інформацією між людьми, а й така форма спілкування, що передбачає сприйняття співрозмовника як рівного, з правом на власну позицію, з наявною у нього системою цінностей, з індивідуальним способом сприйняття світу [1; 3].

Зазначимо, що для виникнення діалогу необхідне взаємне прагнення його учасників до встановлення істини, єдність цілей, здатність вислухати точку зору співрозмовника, як би сильно вона не відрізнялася від власної. Діалог неможливий без зацікавленого ставлення співрозмовників один до одного, взаємного прийняття, співчуття, підтримки, взаємодопомоги тощо.

Діалогу, як правило, протистоїть конвенціональне, або ділове, спілкуванням, під час якого люди обмінюються інформацією за встановленими заздалегідь правилами і намагаються не виходити за ці рамки. Таке спілкування визначається конкретним завданням, і кожен учасник поводить відповідно до цього завдання. Конвенціональне спілкування, на відміну від діалогу, – спілкування закритого типу. Спілкуючись конвенціонально, люди не розкриваються один одному, не прагнуть виразити себе. У такому спілкуванні недоречною є довірливість. Разом з тим, конвенційне спілкування не припускає авторитарності, різко-

сті, тиску на співрозмовника. Для “закритого спілкування” характерна скоріше дистанційність, проте неодмінними є ввічливість і такт [1].

Так, спілкуючись з батьками конвенціонально, вчитель виступає передусім як представник школи, носій обов’язкових для усіх норм і вимог. Наприклад, якщо вчитель хоче з’ясувати, чому учень два дні не відвідував школу, він може розмовляти з його батьками або з формальної позиції, або зацікавлено. У першому випадку він вимагатиме довідку з лікарні, у другому – спробує встановити, що було істинною причиною відсутності дитини.

Вибір педагогом типу спілкування з батьками залежить від того, як він розуміє ситуацію: якщо він вважатиме, що батьки вирішили влаштувати дитині канікули у середині чверті та взяли її із собою відпочивати, він займе формальну позицію і вимагатиме від батьків дій за правилами шкільного життя; якщо ж вважатиме, що дитину забрали зі школи внаслідок перевтоми, учитель вислухає матір і спробує разом з нею знайти оптимальний режим домашніх та шкільних навантажень.

Довірливе ж спілкування між педагогом і батьками встановиться в тому випадку, якщо останні бачать в учителі терпимого й терпеливого співрозмовника, який, перш за все, вміє слухати. Уміти слухати – це не лише не переривати співрозмовника, а й не заважати висловлювати йому все, що у нього в душі; почути співрозмовника – зрозуміти, що саме він відчуває, переживає. В арсеналі професійних якостей та вмій педагога вміння слухати – одне з найважливіших, але не кожен володіє ним повною мірою.

Так, мистецтво слухати передбачає, перш за все, концентрацію уваги на людині, що звертається по допомогу. Для того, щоб почути співрозмовника, потрібно звертати увагу не лише на його слова, а й на міміку, жести, інтонацію, емоційний стан.

Нерідко те, про що говорить людина, не збігається з тим, що виражає її обличчя. Наприклад, до вчителя звертається мати хлопчика, одного з найважчих у класі. Вона просить бути поблажливою до нього, тому що хлопчик гостро переживає її конфлікт із чоловіком. При цьому жінка має безтурботний вираз обличчя, повіривши якому, можна не надати значення ні її проханню, ні її проблемам. Якщо ж учитель не лише дивитиметься, а і бачитиме, не лише слухатиме, а і чутиме, він зрозуміє, що ця легкість маскує душевний біль.

Емоційне напруження, тривогу люди нерідко приховують за зовнішньою байдужістю, невпевненістю – за бравадою, агресією – за підлесливістю. Вираз почуттів тим далі від того, що люди відчувають насправді, чим менш вирішуваною здається їм їх проблема і чим менше вони розраховують на доброзичливість співрозмовника. Це слід враховувати при спілкуванні із сім’єю учня.

При “доброму слуханні” експресія, жести, інтонація виражають готовність почути співрозмовника, зрозуміти його справжні, а не демонстровані переживання.

Важливою умовою діалогу з батьками є зоровий контакт. Психологи зазначають, що якщо один співрозмовник (вчитель) спокійно й доброзичливо дивиться в обличчя іншому (батькам), реагує на його мову (киває головою), він допомагає перебороти скутість, тривогу. Погляд в обличчя – гарантія того, що співрозмовник буде почутий.

Розмова з батьками буде продуктивнішою, якщо вчитель використовуватиме й такі прийоми “активного слухання”: з’ясування, дослівного повторення, перефразування [4; 8].

Так, прийом з'ясування передбачає звернення до співрозмовника за різними уточненнями: “Вибачте, повторіть, будь ласка, ще раз”, “Що Ви маєте на увазі?”, “Я не зовсім зрозумів Вас...” тощо. Такі м'які, нейтральні фрази змушують батьків, не ображаючи їх, висловлювати свою думку конкретніше, підшукувати точні слова. Зауважимо, що репліки мають стосуватися лише того, про що кажуть батьки, у жодному разі не оцінювати їх поведінку або вміння викласти свої думки. З'ясування корисно використовувати у випадках, коли вчитель і батьки вирішують проблему та їм необхідно точно зрозуміти позицію один одного.

Дослівне повторення має на увазі відтворення педагогом вголос частини сказаного в незмінному вигляді. Це може бути ціла фраза чи декілька слів, які дають батькам зрозуміти, що їх уважно слухають. Дослівне повторення доречно використати у бесіді з небалакучими батьками: прийом повертатиме їх до сказаного і спонукатиме до того, щоб додати деякі деталі.

Прийом перефразовування передбачає повторення думки співрозмовника своїми словами. Цей прийом допомагає переконатися у тому, наскільки правильно були зрозумілі педагогом слова батька чи матері, а також дає батькам змогу побачити, чи правильно їх розуміють, а якщо розуміють неправильно – своєчасно внести необхідні виправлення [4; 8].

Зазначимо, що бесіда з батьками матиме характер діалогу не лише, якщо вчитель добре слухатиме співрозмовників, а і якщо він буде почутий. Слова педагога впливатимуть на батьків, якщо вони відчуватимуть його впевненість, зацікавленість, якщо він сам вірить у важливість того, про що говорить. Якщо вчитель висловлюватиме свої думки індивідуально, в'яло, може скластися враження, що йому байдужий предмет розмови.

Неприпустимим є читання нотацій батькам: батьки є дорослими людьми і не потребують повчань. Потреба батьків порадитися після категоричних “повинні”, “зобов'язані” зникає. Необхідним є й уникання суджень типу “Ви занадто мало приділяєте часу вихованню сина (доньки)”, оскільки ці фрази (навіть якщо вони абсолютно справедливі) найчастіше породжують протест з боку батьків, а фрази типу “На Вашому місці я б...” зачіпають самолюбство співрозмовника та не сприяють процесу спілкування. Єдина правильна норма відносин учителів і батьків – взаємна повага. Тоді й формою контролю стає обмін досвідом, порада і загальне обговорення, єдине рішення, яке задовольняє обидві сторони. Цінність таких відносин у тому, що вони розвивають і в учителів, і в батьків почуття відповідальності, вимогливості, громадянського обов'язку [5].

Доречним є пом'якшення порад введенням словосполучень “мені здається”, “я вважаю”, “думаю, що” замість “це треба робити таким чином, а цього взагалі робити не треба”. Думку батьків щодо того чи іншого питання можна дізнатися за допомогою фраз “А як Ви гадаєте?”, “Давайте разом вирішимо, як бути”, “Хочеться почути Вашу думку” тощо. Розмова буде продуктивнішою, якщо частіше вживатимуться слова “ми”, “разом”, а вираження вчителем співчуття, розуміння переживань батьків (“Я бачу, Ви стурбовані успішністю (ім'я дитини)”, “Постараюся зрозуміти Вас”, “Ми разом знайдемо вихід”) додадуть бесіді конструктивного характеру.

Увагу слід приділити й створенню обстановки діалогу. Неприпустимо, наприклад, щоб вчитель сидів, а батько стояв, або щоб вчитель сидів за своїм столом, а батько – за учнівським. Важливо, щоб у класі нікого не було, ніхто не втручався у розмову. Посадивши батька, необхідно поцікавитися, чи зручно йому,

звернути увагу на його і свої жести та пози. Погляд, жести і пози учителя – багаті експресивні засоби, що допомагають увійти в контакт, – повинні демонструвати відкритість і доброзичливість (недопустимі схрещені на грудях руки, руки на поясі тощо). Уся атмосфера взаємодії, спілкування педагога з батьками має показати, що педагог зацікавлений в участі батьків не тільки у вихованні своїх дітей, а й у житті класу, що батьки – його співники, і він так само потребує їхньої допомоги.

Обов'язковою є тривалість діалогу: якщо вчитель бачить, що батько квапиться, необхідно уточнити, на який запас часу той розраховує. Краще перенести розмову, ніж проводити її поспішаючи, оскільки така розмова все-одно не буде продуктивною.

Значну увагу доцільно приділити й умінню “витримувати паузу”. Так, пауза ритмічно організовує бесіду. Пауза потрібна вчителю для концентрації уваги, для подолання внутрішнього протесту чи бажання критикувати точку зору співрозмовника. Терпеливе ж очікування учителя, у свою чергу, означатиме для батьків, що той уважний до їх слів [7].

Зазначимо, що як учитель, так і батьки не завжди легко приймають один одного. Причиною неприйняття батьків учителем може бути його негативне ставлення до них, осуд їхнього способу життя. Якщо ж педагог дає волю своїм антипатіям щодо батьків, йому буде важко спілкуватися з ними, висловити своє бачення проблеми та разом її вирішити. Батьки, у свою чергу, відчуваючи негативне ставлення до себе, можуть відповісти прихованим опором чи відкритою ворожістю. Шляхом подолання такого ставлення до батьків, як свідчить проведене дослідження, може бути погляд на них з точки зору очікування їх дітей [1].

Неприйняття ж учителя батьками може бути викликано його авторитарною позицією, бажанням нав'язати свою точку зору на виховання. Зустрічаються й батьки, які упереджено ставляться до школи взагалі, песимістично дивляться на можливість продуктивної співпраці.

Не сприймаючи вчителя, батьки не звертатимуться до нього по допомогу, не шукатимуть зустрічі з ним. Якщо ж учитель бачить проблеми дитини й усвідомлює необхідність співпраці з батьками, йому доведеться самому вживати заходів для встановлення діалогу.

Досвідчені вчителі знають, як встановити контакт з батьками, упередженими проти школи. Це може бути залучення їх до справ класу: запрошення взяти участь в екскурсіях, вечорах, зборах; прохання зробити щось, що відповідає їх професійним умінням (ученого – розповісти про свою науку, спортсмена – організувати змагання, художника – оформити клас тощо). Якщо батьки увійдуть до життя класу, школи, учителеві буде легше спілкуватися з ними.

Підкреслимо, що зустріч учителя і батьків – незалежно від того, кому належить ініціатива, – відбувається, перш за все, заради учня. Школа і сім'я об'єднують свої зусилля, щоб допомогти йому, і в ряді цих зусиль – подолання такої нерідкої взаємної недоброзичливості. Якщо вчитель очікує на опір з боку батьків, він буде налаштований на конфронтацію. Найважче для вчителя – не відповідати ворожістю навіть на пряму ворожість, утримувати у свідомості мету свого спілкування із сім'єю учня.

Якщо в претензіях батьків до педагога є хоча б частка правди, необхідною є робота вчителя над собою. Перш за все, доцільним є аналіз своєї позиції у спілкуванні: чи немає у ній відтінку переваги, чи немає прагнення нав'язати свою

точку зору. Важливим є звернення уваги на свої способи спілкування – чи досить такту, терпимості та поваги до співрозмовника. Самокритичність учителя неодмінно досить свої плоди: батьки помітять зміни в його ставленні та поведінці й шукатимуть більш близького контакту з ним.

Найголовніша ж умова встановлення діалогу вчителя і батьків – прийняття й об'єктивна оцінка вчителем їхньої дитини [6]. Лише на цій основі виникає довіра до педагогічних порад. Звісно, позитивне ставлення учителя до дитини, вміння знайти в ній щось хороше, опора на краще, віра у те, що вона може бути і буде краще – і як учень, і як особистість, особливо приваблюють батьків. Негативне ж ставлення педагога до дитини, підкреслення її недоліків, а тим більше висміювання, навпаки, відштовхнуть. Будь-яка рекомендація у такому разі не буде сприйнята, порада не буде почута. Розмова у цьому випадку може перетворитися на взаємні звинувачення, що мають “ланцюгову реакцію”. Батьки будуть після такої бесіди незадоволені, і це навряд чи позитивно позначиться на обстановці в сім'ї.

Неприпустимо судити дитину при всіх батьках класу – публічно можна тільки хвалити. Факти ж, що свідчать про погану поведінку, неуспішність учня, чи інші факти, які викликають занепокоєння у педагога, повинні подаватися індивідуально, дуже конкретно, без оцінних суджень, котрі починаються на “не”: “Він у Вас неслухняний, неорганізований, невихований” тощо. При цьому акцент рекомендується робити не на самих негативних фактах, а на шляхах подолання небажаних проявів.

Недоречним є й подання негативних фактів після позитивної інформації через сполучник “але”: “Ваш син охайний, але неорганізований”. Переходити до неупереджених фактів краще за все у формі звернення по пораду: “Я ще не дуже добре знаю Петра, не могли б Ви мені допомогти розібратися (далі йде опис факту)” або “Мене турбує...” тощо.

Викликаючи батьків для бесіди, учитель не повинен забувати, що бесіда – це діалог, отже, йому треба обміркувати не тільки своє повідомлення, а й те, що він хоче почути від батька, тому йому необхідно сформулювати свої запитання до батьків учня та дати можливість висловитись їм [2].

Зауважимо, що діалогічний характер спілкування учителя з батьками має значення не лише для досягнення взаєморозуміння між ними і продуктивності їх спільних зусиль на користь дитини. У діалозі вони набувають досвіду спілкування, у якому їх приймають, їм співчувають, дають можливість розкритися, виявити свої проблеми без засудження. Крім того, здатність учителя почути та зрозуміти батьків підтверджує їх особистісну цінність як людей і як вихователів.

Висновки. Таким чином, спілкування учителя з батьками, спрямоване на досягнення оптимальних цілей формування особистості дитини, посідає одне з провідних місць у педагогічній діяльності та передбачає не лише послідовний обмін інформацією, а й сприйняття співрозмовника як рівного, з правом на власну позицію. Спілкування вчителя і батьків – крок до взаєморозуміння, сходінка до набуття довіри, обміну духовними й емоційними цінностями, засвоєння педагогічного досвіду, знань, які педагог і батьки передають один одному. Взаєморозуміння педагога і батьків, взаємодовіра можливі, якщо педагог вилучає у роботі з батьками дидактизм, не повчає, а радить, розмірковує разом з ними, домовляється про спільні дії. Спілкування буде продуктивним лише тоді, коли батьки

бачитимуть у вчителів свого спілняка, людину, яка вислухає, зрозуміє й надасть слухну пораду.

Проведене дослідження не вичерпує зазначеної проблеми. Подальшого наукового пошуку потребує питання обґрунтування ролі вчителя у процесі формування педагогічної культури батьків.

Список використаної літератури

1. Гаврилова Т.П. Учитель и семья школьника / Т.П. Гаврилова. – М. : Знание, 1988. – 80 с.
2. Ольшанська Н. Спілкування педагога з батьками [Електронний ресурс] / Н. Ольшанська. – Режим доступу: http://osvita.ua/school/out_edu/645/.
3. Петровская Л.А. Воспитание как общение – диалог / Л.А. Петровская, А.С. Спиваковская // Вопросы психологии. – 1983. – № 2. – С. 16–20.
4. Учимся общаться с родителями : семинар для педагогов ДОУ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://gendocs.ru/v37047/семинар_для_педагогов_доу_-_учимся_общаться_с_родителями.
5. Сластенин В.А. Педагогика : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений / В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов ; [под ред. В.А. Сластенина]. – М. : Академия, 2002. – 576 с.
6. Спицын Н.П. Учитель – родители: правила общения / Н.П. Спицын // Начальная школа. – 1993. – № 10. – С. 66–72.
7. Хараш А.У. Восприятие человека как воздействие на его поведение / А.У. Хараш // Психология межличностного познания. – М., 1981. – С. 40.
8. Ярова О. Азбука общения. Вербальные средства общения в работе педагога : тренинг [Электронный ресурс] / О. Ярова. – Режим доступа: <http://www.uchmet.ru/library/material/142530/>.

Стаття надійшла до редакції 15.08.2012.

Грицкова Ю.В. Особенности общения педагога с родителями учеников

В статье рассмотрены особенности общения педагога с родителями учеников; раскрыты условия, при которых это общение будет продуктивным.

Ключевые слова: родители, педагог, взаимодействие, общение, диалог.

Gritskova Y. Features of communication of teacher with the parents of pupils

In the article the features of communication of teacher with the parents of pupils are considered, terms at that this communication will be productive are exposed.

Key words: parents, teacher, cooperation, communication, dialogue.